

Ключові слова: функції держави, соціальна функція держави, форми здійснення функцій держави, методи здійснення функцій держави.

Данич О. Ф. Формы и методы реализации социальной функции государства: общетеоретический аспект

В статье на общетеоретическом уровне исследуются вопросы определения современных форм и методов осуществления социальной функции государства. Указывается, что решение государством любой важной социальной задачи осуществляется с помощью объединения разных форм и методов реализации ее социальной функции. Делается вывод, что любое государство, осуществляя реализацию социальной функции, одновременно использует совокупность как правовых, так и неправовых (организационных) форм ее реализации, используя при этом соответствующие методы влияния на социальную сферу общественной жизни, которые имеют императивное и диспозитивное измерения.

Ключевые слова: функции государства, социальная функция государства, формы реализации социальной функции государства, методы реализации социальной функции государства.

Danuch O. Forms and methods of implementation of social function of the state: general theoretical aspect

The article on general theoretical level investigates questions of definition of modern forms and methods of implementation of the social function of the state. It is noted that the resolution by a state of any important social problem occurs by a combination of different forms and methods of implementation of its social function. It is concluded that any state, making the realization of social function, at the same time using definite number of both legal and organizational forms of its implementation and appropriate methods of influence on social sphere of public life, which have imperative and dispositive dimensions.

Key words: state functions, social function of the state, forms of realization of state functions, methods of realization of state functions.

УДК 340.1

*Тарас Олегович Дідич,
докторант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ПРАВОУТВОРЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ**

Методологічна основа будь-якого наукового дослідження становить необхідний елемент пізнання, забезпечуючи всебічність, комплексність дослідження та обґрунтованість отриманих результатів. Від того, наскільки комплексно буде розроблена методологічна база наукового дослідження, залежатиме достовірність і всебічність одержаних результатів. Розкриваючи особливості методології наукового пізнання крізь призму вивчення правоутворення, можемо відзначити, що саме методологічна основа його наукового пізнання має забезпечити вивчення з точки зору приросту нових знань і переосмислення наявних. Формування методологічного інструментарію наукового пізнання правоутворення має здійснюватися індивідуально, взявши за основу особливості предмета наукового дослідження, засновуючись на загальній методології наукового пізнання і вивчення правових явищ, в подальшому конкретизуючи методологію наукового дослідження правоутворення методологічним потенціалом теорії права.

У науці методологічні підходи пізнання правоутворення є проблемою не новою, однак актуальною й на сьогодні. Вони становили предмет наукового дослідження Н. Абдуллаєва, С. Алексєєва, С. Бобровник, С. Бошно, М. Козюбри, Л. Матвєєвої, Л. Мурашко, С. Поленіної, П. Рабіновича, А. Соколової, В. Степаняна, В. Трофімова, Ю. Шемшученка, О. Ющика та ін. Водночас єдиних науково обґрунтованих методологічних підходів наукового дослідження правоутворення, його сутності, природи, функціонального призначення вироблено не було. Це обумовлює необхідність наукового узагальнення існуючих поглядів учених та уточнення функціональних можливостей методологічних підходів наукового пізнання правоутворення як теоретико-правового та прикладного явища, в тому числі і як явища, що безпосередньо визначає характер, зміст та результат правового прогресу в сучасних умовах розвитку. Тому метою статті є визначення функціональних можливостей методологічних підходів наукового дослідження як методологічної основи наукового пізнання правоутворення.

Специфіка методологічної основи наукового пізнання будь-якого явища чи процесу зумовлюється особливостями предмета наукового дослідження. Виокремивши та проаналізувавши ці особливості, ми можемо сформулювати та акумулювати ті елементи методології, які найбільш оптимально будуть поєднані та застосовані в процесі наукового дослідження теоретико-правових аспектів правоутворення. Найбільш доцільним і науково виваженим є широкий підхід до характеристики елементів методологічної основи наукового пізнання. До таких елементів відносяться комплекс принципів наукового пізнання, методологічних підходів і методів дослідження [1, с. 39–40; 2, с. 21–23; 3, с. 11–14; 4, с. 10]. Враховуючи особливості теоретико-правових аспектів правоутворення, сукупність принципів наукового

пізнання, методологічних підходів і методів наукового дослідження, вони в сукупності нададуть змогу: по-перше, забезпечити застосування світоглядних напрямів дослідження; по-друге, врахувати та охарактеризувати закономірності правоутворення як явища наукознавчого; по-третє, визначити специфіку правоутворення як правового явища. Центральним елементом методології є методологічні підходи наукового пізнання, які застосовуються на основі принципів наукового пізнання та визначають загальну ідею (засаду) наукового дослідження. Складність та багатоаспектність правоутворення потребує вироблення відповідного комплексу методологічних підходів, у межах яких визначити загальну ідею (засаду) пізнання його теоретико-правових аспектів. В юридичній літературі методологічний підхід характеризується як вихідна засада, яка розкриває стратегію розвитку дослідження [5, с. 9–10]; сукупність знань про процес наукового пізнання [6, с. 111–112]; аксіоматична ідея (засада), що визначає послідовну стратегію наукового пізнання [7, с. 23–25] тощо. Ми не ставимо за мету надати універсальне розуміння поняття «методологічний підхід», водночас вважаємо, що методологічним підходом охоплені керівні засади, ідеї, які визначають стратегію наукового дослідження та формуються з огляду на особливості предмета наукового пізнання. Розглянемо більш детально методологічні підходи, які можуть бути застосовані до наукового пізнання теоретико-правових аспектів правоутворення.

Феноменологічний підхід у системі методологічних підходів до наукового пізнання посідає провідне місце, забезпечуючи здійснення наукового дослідження на ідеях розуміння навколишнього світу як комплексу явищ, що наділені власними властивостями. В енциклопедичній літературі феноменологія визначається як самостійне вчення про явище [8, с. 476–478], яке в основу дослідження закладає так званий метод феноменологічної редукції. У контексті юридичних наукових досліджень феноменологічний підхід, на переконання С. Бобровник, поступово переходить до пізнання людського буття у навколишньому світі шляхом визнання інтерсуб'єктивізму (наявності свідомості та діяльності іншого) та необхідності комунікативного зв'язку між суб'єктами [6, с. 115–116]. Феноменологічний підхід до вивчення теоретико-правових аспектів правоутворення насамперед націлений на те, щоб відійти від суб'єктивного у досліджуваному явищі та максимально зосередити увагу на об'єктивно зумовлених аспектах правоутворення, що не залежать від інших явищ дійсності. Виявлення та переосмислення цих аспектів здійснюється шляхом проведення науково-дослідної діяльності, що проходить через свідомість дослідника. Саме об'єктивно-зумовлені аспекти, що будуть виявлені та охарактеризовані за допомогою цього підходу, становитимуть систему знань про феномен правоутворення як про об'єктивно існуюче і функціонуюче явище, засноване на комунікативному зв'язку між суб'єктами, та в подальшому породжує або змінює зміст цих зв'язків. Дослідник фактично пізнає закономірності предмета цього дослідження за допомогою певних форм пізнання. Завдяки чому правоутворення як явище реальності, сприйняття якого відображене в свідомості дослідника, стає реальністю, що втілена у певних образах – феноменах, які відображені у свідомості людини.

Потенційно важливе значення для вивчення теоретико-методологічних аспектів правоутворення має антропологічний підхід, методологічною ідеєю якого є сутність людини, її природа та соціально активна поведінка. Людина виступає центральним суб'єктом права, від її природи, сутності та інтересів залежить зміст права та результати правового регулювання. Юридична антропологія обґрунтовує ідею права як особливий нормативний порядок, який походить від уявлень про сутність людини або людської природи. Існування юридичної антропології можливе тому, що в структурі людського буття існують такі моменти, які в зовнішньому вираженні обумовлюють можливість і необхідність права як особливої нормативної системи [9, с. 64]. Антропологічний підхід у широкому розумінні – це сфера знань і сукупність теоретичних підходів, спрямованих на висвітлення взаємовідносин людини із правовою реальністю [10, с. 34]. Методологічний потенціал антропологічного підходу до пізнання правоутворення дає змогу охарактеризувати досліджуване явище як особливий прояв комунікативного зв'язку між людьми, основу якого становлять сутність і природа людини. Саме правоутворення є таким, що походить від об'єктивно-зумовлених потреб людини у побудові взаємовідносин між собі подібними, які потребують відповідних засобів правового регулювання, у результаті чого формуються передумови до виокремлення права як явища нормативного порядку, яке в подальшому здійснює правове регулювання взаємовідносин між людьми. Перевагами такого методологічного підходу є визнання первинності та пріоритетності людини як соціальної істоти та суб'єкта права, які мають бути враховані та відображені у змісті права. Вказаний методологічний підхід у контексті наукового пізнання теоретико-методологічних аспектів правоутворення має перспективний характер, забезпечує наукове пізнання на засадах первинності та пріоритетності прав і свобод людини.

У питанні дослідження теоретико-методологічних аспектів правоутворення центральне місце займає герменевтичний методологічний підхід, який в основу наукового дослідження закладає ідею інтерпретаційних засобів пізнання права та правових явищ. На основі властивостей права герменевтичний підхід є іманентним природі права, процесам його утворення, пізнання, опису та розуміння. Право за своєю

суттю вимагає застосування «інтерпретаційних методологій», до яких безпосередньо належить герменевтика [11]. Герменевтичний підхід заснований на двох формах: 1) герменевтика свідомості (Шлейєрмахер-Дильтей) – право є вживанням правил поведінки у психологічній формі; 2) герменевтика буття (Гадамер) – людський досвід є основою, реалізується у справах, мовленні індивідуумів, у тому числі й у праві. Таким чином, явище правоутворення може бути досліджене з позиції герменевтичного підходу як таке, що виявляється у мовленнєвих формах, тлумачення яких надає змогу зрозуміти ідеї, закладені суб'єктом в основу правового регулювання, стан та потреби суб'єктів права у правовому регулюванні, а також з'ясувати смисл, закладений у право, та можливі правові наслідки, що можуть бути досягнуті у результаті дії права. Відповідно до ідей герменевтики право розглядається не лише як таке, що виражене за допомогою юридичної мови, а й як результат і зміст взаєморозуміння [12, с. 210]; таким чином надає можливість встановити ті соціальні передумови, які обумовили досягнення взаєморозуміння, яке закріплене за допомогою відповідних мовленнєвих засобів формального вираження права. І навпаки, ми можемо з'ясувати наслідки дії права залежно від ідеї взаєморозуміння, що закладена у змісті правових норм. У розвитку будь-якого суспільства велике значення має мова, за допомогою якої набувають свого вираження правові норми у всій їх багатоманітності (нормативно-правові акти, правові прецеденти та інші джерела права), відбувається обмін інформацією між членами суспільства, що впливає на його розвиток.

Аксіологічний підхід до наукового пізнання теоретико-правових аспектів правоутворення заснований на ідеї ціннісного виміру досліджуваного явища чи процесу. Правоутворення – явище складне, багатогранне і неоднозначне, але водночас воно є соціально цінним, оскільки забезпечує формування права як особливого засобу регулювання суспільних відносин. Аксіологічний підхід, який застосовується до дослідження правих явищ, насамперед пов'язаний із вивченням цих явищ як особливої соціальної цінності, а також із характеристикою значення досліджуваних явищ. У результаті право визначається як прояв його цінності в здатності регулювати суспільні відносини, забезпечувати відповідне соціальне благо у вигляді правопорядку в суспільстві [13, с. 34]. Іншим аспектом аксіологічного підходу до наукового пізнання правоутворення як правового явища є характеристика досліджуваного явища через категорію цілі. У результаті цінність та ефективність функціонування досліджуваного явища визначатимуться результатами, що виражені через категорію цілі. Окрім того, аксіологічний підхід в основу наукового дослідження закладає також ідею вивчення досліджуваного явища, у тому числі і правоутворення, через проблематику його залежності від феномену людини, її потреб та інтересів. Йдеться про відповідність інтересам людини і реалізованості цих інтересів внаслідок існування та функціонування правового явища. З огляду на це можемо відзначити, що аксіологічний підхід відображатиме специфіку ставлення людини до досліджуваного явища, результатів його функціонування.

Аксіологічний підхід у контексті його використання до вивчення правоутворення реалізується шляхом застосування двох підходів. Першим підходом є інструментальний, який націлений на дослідження правоутворення як явища, яке безпосередньо формує, змінює та скасовує право, де досліджуване явище виступає в ролі інструмента, що акумулює потреби людини, суспільства та втілює їх у змісті права, в подальшому забезпечує відповідність вказаних потреб змісту правових норм. Другий підхід – власне ціннісний, відповідно до положень якого правоутворення є тим феноменом, що акумулює та закріплює у правових нормах соціальні цінності, створені людською культурою на певному етапі його розвитку. Тим самим правоутворення стає цінним, забезпечуючи таке акумулювання і закріплення.

Системний підхід відіграє важливу роль у пізнанні більшості правових явищ, забезпечуючи вивчення явища як системного утворення, тобто через аналіз сукупності взаємопов'язаних елементів, які утворюють цілісність, що має властивості, які поєднують особливості як елементів зокрема, так і особливості, які характеризують систему загалом [14, с. 70–71]. Вивчення правового явища як елемента системи дає змогу охарактеризувати такі властивості досліджуваного явища, як єдність, організованість, співвідносність, впорядкованість. Характеристика взаємовідносин між елементами системи розкриває структурні закономірності системи, встановлює особливості взаємодії та взаємозалежності між елементами системи. Окрім того, системний підхід наукового пізнання дозволяє розглядати досліджуване явище в сукупності соціальних зв'язків, виявити та проаналізувати явища як ціле та як таке, що складається з самостійних елементів. В основі системного підходу є розуміння поняття «система» як певної цілісності, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру [15]. У контексті пізнання теоретико-методологічних аспектів правоутворення системний підхід дає змогу охарактеризувати правоутворення як явище, що складається з елементів, функціонування яких свідчить про цілісність досліджуваного явища. Окрім того, системний підхід дозволяє розкрити правоутворення в поєднанні його різноманітних аспектів, які відображають властивості правоутворення, у тому числі його функціональний аспект як явища со-

ціокультурної системи. Водночас він не повною мірою здатен розкрити понятійно-категоріальний апарат та визначити перспективи розвитку правоутворення як соціального явища.

Важливу роль у процесі пізнання теоретико-методологічних аспектів правоутворення відіграє синергетичний підхід, що в основу наукового пізнання закладає ідею самоорганізації системних зв'язків між елементами досліджуваних явищ, що й призводить до їх розвитку [16, с. 7]. Синергетика в науці розглядається як загальний філософський підхід до дослідження держави і права [17, с. 27]. Особливе значення має синергетичний підхід при науковому пізнанні теоретико-правових аспектів правоутворення, який сприятиме з'ясуванню того, яким чином відбувається формування права саме такого змісту, а не іншого, розкриттю закономірностей його утворення і визначенню тих правових положень, які створені всупереч засадам поступального розвитку та об'єктивної витребуваності. Зазначений підхід здатен визначити проблематику розвитку права в контексті його поступального утворення та зміни, охарактеризувати залежність розвитку і функціонування права від наслідків соціального розвитку, забезпечення порядку або посилення хаосу, визначити досліджуване явище як таке, що постійно перебуває у стані реалізації (здійснення), забезпечуючи рівновагу соціальних потреб та рівня розбудови права, а також характеризує правоутворення у взаємодії з іншими явищами правової дійсності, зокрема правотворчістю, правосвідомістю, правовою поведінкою тощо. Водночас застосування виключно синергетичного підходу до пізнання правоутворення призведе до односторонності наукового дослідження, оскільки він не зможе відповісти на питання моделювання можливої та необхідної поведінки суб'єктів, яка має бути закріплена за допомогою права; прогнозування розбудови права, що відбувається під впливом різноманітних факторів суспільного розвитку, його вдосконалення у контексті поточних потреб формування права.

Теоретико-правові аспекти правоутворення мають значний наукознавчий потенціал. Насамперед слід звернути увагу на тенденцію до розширення методологічних підходів, їх поєднання, формування комплексних методологічних підходів до наукового пізнання правових явищ і процесів, що свідчить про наукознавчий потенціал правоутворення як об'єкта, що може бути досліджений за допомогою різноманітних методологічних підходів. Тому тенденція до розширення методології наукового дослідження в юриспруденції потенційно впливатиме на наукове пізнання правоутворення. З огляду на це вказані нами методологічні підходи та методи наукового пізнання правоутворення не мають виключний характер та в подальшому лише розширюватимуться, а практика їх використання ускладнюватиметься.

Використані джерела

1. Червонюк В. И. Теория государства и права : учеб. / В. И. Червонюк. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 704 с.
2. *Общая теория государства и права. Академический курс* : в 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. – М. : Норма, 2010. – Т. 1. – 568 с.
3. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2010. – 412 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави та права : підруч. / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта; КМТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
5. *Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології* : моногр. / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 256 с.
6. Бобровник С. В. Компромiс i конфлікт: методологічні підходи до дослідження / С. В. Бобровник // *Правова держава*. – 2009. – Вип. 20. – С. 110–117.
7. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / П. М. Рабінович // *Проблеми філософії права*. – Т. 1. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 22–25.
8. *Философский энциклопедический словарь* / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 574 с.
9. Максимов С. Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права / С. Максимов // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2005. – Вип. 37. – С. 64–69.
10. Бігун В. С. Правова антропологія // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / В. С. Бігун; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П–С. – С. 34–36.
11. Назимко Є. С. Окремі питання герменевтичного пізнання права / Є. С. Назимко // *Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право*. – 2012. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pravo/65/9861-okremi-pitannya-germenevtichnogo-piznannya-prava.html>.
12. Теннис Ф. *Общность и общество* / Ф. Теннис // *Социологический журнал*. – 1998. – № 3/4. – С. 207–229.
13. Чефранов А. Б. Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях / А. Б. Чефранов // *Проблеми філософії права*. – 2005. – Т. III. – № 1–2. – С. 33–37.
14. Гетманцев О. В. Системний підхід у науці цивільного процесуального права / О. В. Гетманцев // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – 2011. – Вип. 59. *Правознавство*. – С. 69–73.
15. Гусарев С. Д. *Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності)* : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2005. – 655 с.
16. Шишкин В. В. *Синергетический поход в теории права* : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. В. Шишкин. – Н. Новгород, 2007. – 164 с.
17. *Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. вищих юрид. закладів* / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

Дідич Т. О. Правоутворення як елемент правового прогресу: методологічні підходи наукового аналізу

У статті здійснено аналіз стану наукового дослідження особливостей правоутворення у сучасних умовах. Наголошено на сучасних практичних особливостях розвитку правоутворення. Проаналізовано функціональні можливості методологічних підходів наукового аналізу правоутворення. Визначено перспективи розвитку методології наукового пізнання правоутворення в умовах інтеграційних процесів в Україні.

Ключові слова: правоутворення, формування права, правотворчість, методологія, методологічний підхід.

Дидыч Т. О. Правообразование как элемент правового прогресса: методологические подходы научного анализа

В статье осуществлен анализ состояния научного исследования особенностей правообразования в современных условиях. Выделены особенности современных практических аспектов развития правообразования. Проанализированы функциональные возможности методологических подходов научного анализа правообразования. Определены перспективы развития методологии научного познания правообразования в условиях интеграционных процессов в Украине.

Ключевые слова: правообразование, формирование права, правотворчество, методология, методологический подход.

Didych T. Law-making is the element of legal progress: methodological approaches to scientific analysis

In the article the author made an analysis of the state of scientific studies of the law-making in the modern world. The features of today's practical aspects of law-making development. We analyzed the functionality of the methodological approaches of scientific analysis of the law-making. The prospects of development of the methodology of scientific knowledge in a law-making in the integration processes in Ukraine.

Key words: law-making, formation law, law-making activities, methodology, methodological approach.

УДК 340.1

*Єлизавета Павлівна Євграфова,
суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
кандидат юридичних наук*

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРАВОРОЗУМІННЯ
У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ**

Незалежно від того, яке питання у сфері дії права розглядалося б і яке рішення з нього було б прийняте судами, іншими уповноваженими органами публічної влади та їх посадовими особами, всі вони (судді, органи влади, посадові особи, громадяни) так чи інакше змушені виходити з певного розуміння права.

Проблема праворозуміння набуває особливої актуальності у зв'язку з визнанням у суспільстві верховенства права і формуванням правової держави, оскільки, як зазначає П. Рабінович, перше, що необхідно встановити для з'ясування сутності феномена верховенства права – яке соціальне явище відображається за посередництвом поняття «право». Адже верховенство права набуває в юриспруденції самостійного значення лише за тієї умови, що саме право розглядається як таке явище, котре виникає й існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів влади [1, с. 12, 162].

Дослідженню поняття і типів праворозуміння присвячені фундаментальні праці С. Алексєєва, М. Байтіна, Д. Керімова, М. Козюбри, Г. Мальцева, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, П. Сорокіна, О. Тихомирова та ін.

Зокрема, М. Марченко наголошує, що немає необхідності доводити, що задовільне вирішення цих та інших аналогічних їм питань має не тільки й навіть не стільки теоретичне, скільки практичне значення. Чітке уявлення про те, що таке право, які його форми чи джерела, що слід розглядати як «правове», а що таким не є, має неперехідне й важко переоцінене значення як для правотворчої, так і особливо для правозастосовної діяльності [2, с. 15–16].

У зв'язку з цим близько 100 років тому відомий соціолог і правознавець П. Сорокін писав, що право – це те, в оточенні чого ми живемо і діємо, народжуємося й вмираємо, радіємо і страждаємо, диhaємо його повітрям. Право, подібне до безтілесного духа, всюди супроводжує нас і керує нами; завдяки йому ми обурюємося, стикаючись із тією чи іншою підлістю чи безправністю, кидаємося у боротьбу за право, що викликає в нас піднесення «високими актами виконання обов'язку»; воно дає нам орієнтир на те, як чинити в тому чи іншому випадку, впевненість у використанні наших повноважень тощо. Усі ці різноманітні вчинки, почуття й переживання, які викликані нашими правовими переконаннями, узгоджені з ними й здійснювані ними, не що інше, як форми прояву і реалізації права, або правового переконання [3, с. 29].

Наведені думки вченого свідчать не просто про складність визначення природи права, яке навряд чи можна вважати суб'єктивним явищем, а про те, що ця природа обумовлена об'єктивністю права